

Willem van Oranje, strijder voor de eenheid van de Nederlanden en toch teken van tegenspraak ?

Paul SCHAMPAERT

Op 10 juli 1884 was het vierhonderd jaar geleden dat Willem de Zwijger, „by der gratien Gods, Prince van Orangien, Grave van Nassouw, van Catsenellenbogen, van Vianden, van Diest, van Bueren, van Leerdam, etc..., heere ende Baron van Breda, van Diest, van Grimbergen, van Arlay, van Nozeray, etc..., burchgrave van Antwerpen, ende van Besançon, stadthouder ende capitain generaal over Holland, Zeelant, West-Vrieslant ende Utrecht” in het voormalige Sint-Agatha-klooster te Delft door drie kogels getroffen werd, afgevuurd door de uit Franche-Comté afkomstige Balthasar Gérard. Enkele minuten later stierf hij in de armen van zijn stalmeester na de woorden „Mon Dieu, ayez pitié de moi et de ce pauvre peuple” te hebben uitgesproken.

Deze gebeurtenis wordt in de Lage Landen in dit Oranjejaar 1884 dan ook in het lang en in het breed herdacht. Van 5 juni tot en met 26 augustus werd in het Prinsenhof te Delft een expositie gehouden over „De persoon van Willem van Oranje”. Deze tentoonstelling zal in de herfst in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel te zien zijn. In het Rijksarchief te Den Haag werd deze zomer een tentoonstelling georganiseerd rond de politieke en institutionele aspecten van Willem van Oranje en in het Amsterdamse Rijksmuseum werden in september de zg. Valois-tapijten geëxposeerd. Deze zes tapijten beelden de tolerantiegedachte van Willem van Oranje uit. Via de BRT en NOS werd een tiendelige historische serie over Willem van Oranje uitgezonden. En in 's-Heerenberg liep van 21 maart tot 15 oktober de tentoonstelling „Willem van Oranje, vorst en geus”.

Het is begrijpelijk dat in Nederland zoveel aandacht wordt besteed aan deze historische figuur. Willem de Zwijger is immers de „vader des vaderlands”, de stichter a.h.w. van het moderne Nederland. Bovendien is hij de stamvader van het vorstelijke geslacht Oranje-Nassau, dat sedert het einde van de 18de eeuw de koningen en koninginnen voortbracht die over Nederland geheerst hebben en nog heersen. De associatie van Oranje met de vrijheid en onafhankelijkheid van het koninkrijk der Nederlanden ligt dus voor de hand.

Maar wat betekent Willem van Oranje thans nog in de Zuidelijke Nederlanden, in het huidige België en voornamelijk in Vlaanderen ? Het is niet zo eenvoudig op deze vraag een klaar en duidelijk antwoord te formuleren. In

het januari-nummer van het Nederlandse publiekstijdschrift „Vorsten” las ik: „De plannen om in Brussel, net als in Nederland, een Willem van Oranje-herdenking te doen plaatsvinden, zijn dan ook niet van de grond gekomen. Men vindt prins Willem een wat moeilijke figuur in staatkundig opzicht”. Vlaanderen zou een zekere wrok koesteren tegenover de Zwijger omdat het na 1585 in de steek gelaten werd. Er is in Vlaanderen overigens ooit beweerd dat de tienduizenden naar het noorden uitgeweken geldschietters, kunstenaars en intellectuelen in de jonge republiek tegen hun wil werden vastgehouden. De Nederlanders zouden dus verantwoordelijk zijn voor het culturele verval dat de zuidelijke Nederlanden in de 17de en 18de eeuw gekend hebben. En blijkens het portret dat journalist Marc Reynebeau onder de titel „Het vaderland getrouwe” van Willem van Oranje voor het succesrijke Vlaamse weekblad Knack bijeenknutselde, zou dat ook nog waar zijn. Deze auteur vindt het allemaal maar niks zoveel heisa te maken om een figuur die al lang dood is. Hij vindt al het gedoe trouwens thuishoren in een achterhaalde vorstenverering en vorstengeschiedschrijving en stelt Louis-Paul Boons Geuzenboek, een verhaal over het echte gewone volk, als alternatief. Reynebeau stelt Oranje dus voor als de bewerker van de „brain-drain van Zuid naar Noord” en jammert dat na 1585 het Zuiden door de geschiedenis vergeten zal worden, om door eeuwen van verval te moeten sukkelen”. En hierbij mag dan de vrees uitgesproken worden dat vele, zelfs kritisch ingestelde Vlamingen dit aspirientje zonder tegenpruttelen geslikt zullen hebben, gebrainwasht als zij zijn door het iconoclasme van Claus, Boon c.s., die menen dat je beeldenstormer moet zijn om op de titel van geus aanspraak te kunnen maken. Het ware evenwel eerlijker geweest een ware bezinning omtrent Oranje en de scheiding van de Nederlanden op gang te brengen. En toch zou dit Oranjejaar 1984 een moment van bezinning moeten brengen over politiek, godsdienst, cultuur en verdraagzaamheid n.a.v. een evocatie van de figuur en de persoonlijkheid van Willem van Oranje. Een zwart-witredenering over een episode uit onze vaderlandse geschiedenis vermag immers niet onze gestereotipeerde geschiedenisboekjeskennis omtrent dit onderwerp te verruimen, maar dreigt ons van het overgeleverde katholiek-conservatieve beeld van de feiten in een pseudo-progressief ander uiterste te doen vervallen. In de katholiek geïnspireerde Belgische geschiedschrijving heeft Willem van Oranje immers plaats moeten ruimen voor de heldenverering van de graven van Egmont en Hoorn, die in die roerige tijden te Brussel bij de aankomst van de hertog van Alva hun kop zijn kwijtgespeeld. En tot op heden is Oranje in onze schoolboekjes voor geschiedenis nog steeds taboe gebleven. Men zou er zich dan toch maar al te gemakkelijk vanaf maken door de leemte op te vullen met weliswaar nuttige informatie over het leven van de gewone mens te dien tijde en de kritische vorming en de politieke mondigheid van de jongeren verder te hypothekeren door over Willem van Oranje in alle Vlaamse dialecten te zwijgen.

Wie was Willem van Oranje ?

„Wilhelmus van Nassauwe ben ik van Duytschen bloet, den vaderlant getrouwe tot in den doet”, heet het in het Wilhelmus, het geuzenlied uit de 16de eeuw waarvan de 1ste en de 6de strofe en de melodie in 1932 officieel erkend werden als de nationale hymne van het koninkrijk der Nederlanden. Inderdaad, in 1533 werd Willem te Dillenburg in Duitsland, toen het H. Roomse Rijk der Duitse Natie, geboren. Toch zal zijn binding met de Nederlanden meer dan toevallig zijn, wanneer hij belangrijke goederen in onze gewesten erft in 1544.

Reeds in 1403/04 had Engelbert, de graaf van Nassau, door zijn huwelijk Breda en bezittingen in Holland verworven. Zijn opvolger Jan IV werd echtgenoot van Maria van Loon en drost en seneschalk van Brabant. Zijn opvolger Engelbrecht II werd zelfs ridder in de orde van het Gulden Vlies en stadhouder van de Bourgondische Nederlanden. Graaf Hendrik van Nassau, stadhouder van Holland, Zeeland, Friesland en Gelderland, ridder in de orde van het Gulden Vlies, erft in 1530/31 het prinsdom Oranje langs zijn vrouw. Zijn opvolger, Willems oom Renier van Nassau, later René van Châlon, was eveneens stadhouder van Gelderland, Holland en Zeeland, ridder van het Gulden Vlies en generaal van Karel V. Wanneer hij in 1544 sneuvelt voor St.-Dizier, gaan zijn bezittingen over naar zijn elfjarige neef Willem, die zich evenwel in de Nederlanden moet vestigen en die op bevel van Karel V een katholieke opvoeding moet krijgen, o.a. aan het hof te Brussel. En zo geschiedt het. Dat Willem van Oranje zich later geroepen voelde een aandeel te hebben in het bestuur van de Nederlanden, kan verklaard worden door de opleiding die keizer Karel V hem liet geven. Reeds vroeg werd de jonge prins door de keizer bij de politiek en het bestuur betrokken. Reeds in 1548 reist hij met Karel V naar de rijksdag te Augsburg. Geregeld vertrouwt de keizer hem overigens ook militaire opdrachten toe en in 1558 nog zal hij de keizerlijke waardigheidssymbolen voor Karel V naar de keizer van het Reich Deutscher Nation brengen en proberen de betrekkingen tussen het Duitse keizerrijk en het Spaans-Nederlandse koninkrijk te bevorderen. Met recht en reden verdedigde de prins zich dus in zijn „Apologie” van 1580/81 tegen de beschuldiging van Spaanse zijde dat hij ook maar een vreemdeling was in de Lage Landen, door zich te beroepen op de vroege aanwezigheid van de Nassauers in de Nederlanden, in Breda en op hun steun aan het werk van de Bourgondische hertogen. Zijn afstamming, zijn opvoeding en zijn opleiding hadden hem gemaakt tot een Nederlands edelman, al werd hij dan genoemd naar een Frans prinsdom.

Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat deze erfgenaam van de Nassause graven, die met de Bourgondische hertogen meegewerkt hebben aan de eemaking van de Nederlanden, deze eenheid, vastgelegd in de proclamatie van de Bourgondische Kreits in 1548 door Karel V op de rijksdag te Augsburg, tot elke prijs wilde versterken en behouden.

Een ander aspect van Willems opvoeding was het religieuze. Tot zijn 11de jaar werd hij door zijn moeder Johanna van Stollberg en door zijn vader Willem de Rijke opgevoed in de luthers-protestantse godsdienst. Het recht op een persoonlijke godsdienstbeleving waarvoor het lutheranisme opkwam, leidde bij de meeste lutheranen tot tolerantie, al waren ze vaak zelf het slachtoffer van onverdraagzaamheid van de katholieken. Het besef dat niemand, zelfs geen vorst, het recht heeft om te beschikken over andermans geweten, blijkt Oranje van bij zijn prille jeugd meegegeven te zijn. Deze tolerantiegedachte zal hem zijn hele leven blijven vergezellen, ook in de oorspronkelijk katholieke Nederlanden, waar het recht op een persoonlijke geloofsbeleving reeds werd opgeëist in de 14de eeuw door Geert Grote en waar in de eerste helft van de 16de eeuw Desiderius Erasmus van Rotterdam de grote propagandist van de verdraagzaamheid was. Oranjes deels lutherse deels katholieke religieuze vorming zal die drang naar gewetensvrijheid nog vergroten, zodat hij zich later opwerpt als een voorstander van godsdienstvrijheid en zelfs het fanatisme van de calvinisten veroordeelt.

Brieven en getuigenissen illustreren verder dat Willem van Oranje een zeer hoffelijk en galant heerschap was, zeer beleefd, niet alleen tegen superieuren of gelijken, maar ook tegen ondergeschikten. Bovendien bleek de pragmaticus die Karel V was, spoedig veel oog te hebben voor de diplomatieke gaven van de prins. Het feit dat de prins zich zelden bloot gaf, veel luisterde en weinig zegde en zelfs in conflictsituaties zijn woorden zorgvuldig wikte en woog alvorens het woord te nemen, leidde in zijn tijd tot een reputatie dat hij een mysterieus man was, wat hem de bijnaam „de Zwijger” opleverde, een bijnaam die kardinaal Granvelle hem gegeven zou hebben.

Willem van Oranje en de Nederlanden

Door de erfenis van zijn oom, René van Châlon, werd Willem van Oranje de belangrijkste en vooral de rijkste edelman in de Nederlanden. In zijn paleizen in Brussel, Breda en Antwerpen werd in weelde en rijkdom geleefd en gefeest. Zijn uitgebreide hofhouding, op een bepaald ogenblik had hij wel 48 koks in dienst, kostte fortuinen. Omdat hij het kon bekostigen, werd Willem van Oranje door Karel V herhaaldelijk op diplomatieke missie gezonden of tot opperbevelhebber van de strijdkrachten benoemd. Toen Karel V in 1555 overleed en de Nederlanden volledig in de handen kwamen van zijn zoon Filips II, was Oranje ridder in de orde van het Gulden Vlies en lid van de Raad van State. Het zag ernaar uit dat hem onder Filips II een briljante carrière te wachten stond. Maar de Spaanse koning vreesde de populariteit van Oranje.

Dat de prins in 1559 door Filips aangesteld werd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht, terwijl een bastaarddochter van Karel V, Margare-

tha van Parma, de nieuwe landvoogdes werd, moet een ontnuchtering voor hem geweest zijn. Toen bovendien nog bleek dat de Raad van State buiten spel gezet werd en de macht van de inlandse edelen meer en meer beperkt werd, groeide de ontgoocheling van Oranje. Verder zag hij de godsdienstvervolgung zienderogen toenemen en begreep hij dat het strakke beleid van de Consulta o.l.v. Granvelle de economische welvaart van de rijke Nederlanden bedreigde. Aanvankelijk dacht Oranje dat hij de koning tot andere gedachten kon brengen door hem beter voor te lichten dan zijn raadgevers. In juli 1561, maart 1563 en juli 1563 richtte hij samen met Egmont en Hoorn brieven aan de koning om de zaak van de Lage Landen te bepleiten. Bovendien trok een delegatie o.l.v. Montigny naar Madrid om de koning tot gematigdheid te brengen. De voornaamste grieven van de bevolking, die door deze edelen worden vertolkt, zijn :

1. de drukkende belastingen door de aanwezigheid van Spaanse troepen in de Nederlanden ;
2. de nadelige invloed van de onrust in de Lage Landen voor het economisch leven ;
3. de onrust die veroorzaakt wordt door de meedogenloze en gruwelijke vervolging van lutheranen en calvinisten ;
4. het landsbestuur in de handen van vreemdelingen druist in tegen de tradities en de juridische principes in de Nederlanden.

Aanvankelijk reageert Filips niet op de eisen van de Nederlandse edelen. Pas in 1564 zal hij toegeven door Granvelle uit de Nederlanden terug te roepen, maar voor de rest blijft alles bij het oude. In opdracht van de Raad van State trekt Egmont aan het hoofd van een delegatie andermaal naar Madrid, o.a. om de koning tot andere bevelen inzake de godsdienst en haar beleving te bewegen. Er worden beloftes gedaan, maar niet gehouden. Intussen stijgt de spanning in de Nederlanden naar een hoogtepunt.

De Nederlanden in de 16de eeuw

In de eerste helft van de 16de eeuw waren de Nederlanden veruit de rijkste en meest welvarende gewesten van Europa. Antwerpen was de economische hoofdstad van het westen. Het was een moderne wereldhaven, die 80 % van de export van de Nederlanden voor haar rekening nam en meer dan 90 % van de Engelse lakenimport controleerde. De havenstad had uitstekende relaties niet alleen met Engeland maar ook met Zuid-Duitsland en Portugal. De Antwerpse beurs was het financiële centrum van de westerse wereld en talrijke buitenlandse naties hadden zich in de stad gevestigd, o.a. de Engelse Merchant Adventurers en de Italiaanse steden Venetië, Lucca, Firenze en Milaan. Bovendien hadden Zuidduitse firma's zoals de Fugger, de Welser en de H6chstetter een filiaal in de stad. Anderzijds hadden heel wat Antwerpse bedrijven filialen in het buitenland.

De ligging van de Nederlanden op het kruispunt van de handels- en verkeerswegen tussen de Angelsaksische wereld, de Duitse landen, Scandinavië, Frankrijk, Portugal, Spanje en Italië, bevorderde overigens niet alleen de economische bloei van deze gewesten, maar ook het geestelijk en cultureel kosmopolitisme. Vrij spoedig na de uitvinding van de boekdrukkunst werd Antwerpen het centrum van de uitgeverwereld. Daardoor werden de renaissance, het humanisme en ook de reformatie in een versneld tempo in de Nederlanden en daarbuiten verspreid.

De traditie van verdraagzaamheid die in de Nederlanden heerste, bevorderde nochtans niet alleen het handelsklimaat, maar ook de verspreiding van het lutheranisme en calvinisme. Ofschoon het lutheranisme weinig aanhang kreeg in de Lage Landen, werden de eerste martelaren Vlamingen : op 1 juli 1523 werden Hendrik Voes en Johannes van Esschen op de grote markt te Brussel op de brandstapel terechtgesteld omwille van hun geloofsovertuiging. Met het calvinisme zouden de inquisiteurs overigens meer last krijgen. De godsdienstige onverdraagzaamheid en het religieuze fanatisme dat Filips II inspireerde tot zijn onrealistische absolutistisch-centralistische politiek, leidde dus tot een spanning in de Nederlanden. De economische crisis die zich in de tweede helft van de 16de eeuw in het Westen voordeed was hierbij de klap op de vuurpijl. De ontdekking van zilvermijnen in Mexico en de daaropvolgende grote toevoer van dit edel metaal leidden tot een inflatie die de prijzen tot het zesvoudige liet oplopen. Pauperisme en werkloosheid waren de gevolgen. Oorlogen in het Scandinavische gebied leidden tot herhaalde sluitingen van de Sont, zodat de graantoevoer uit het oosten naar de Lage Landen werd gestremd. De hongersnood die hierdoor vooral op het platteland heerste, creëerde een gunstig klimaat voor opstand en dissidentie. Terwijl het calvinisme vóór 1560 enkel de adellijke kringen had bekoord, ging de leer zich na die datum snel verspreiden bij de gewone bevolking. In de meeste kleinere plaatsen in Vlaanderen ging tot 80 % van de bevolking tot de nieuwe leer over. De strenge straffen van de inquisitie werkten als olie op vuur. De Beeldenstorm van 1566 is slechts één van de uitingen van de woede van een moegetergde bevolking.

De Nederlandse politiek van Willem van Oranje

Waar de Nederlandse adel er zich tot dan toe beperkt had te protesteren tegen een in haar ogen onrechtvaardige en gevaarlijke politiek, kwam hij thans openlijk in opstand tegen Filips II en zijn vertegenwoordiger in de Nederlanden, de landvoogdes Margaretha van Parma. De leiders van deze opstandige edelen waren o.a. Egmont, Hoorn en Oranje.

Op Kerstdag 1565 sloten zij het Eedverbond der Edelen. Oranje maakte aanvankelijk geen deel uit van dit verbond. In een rekest dat zij in april 1566

aan de landvoogdes aanbieden worden voornamelijk twee eisen geformuleerd :

1. de Staten-Generaal, de vertegenwoordigers van het volk, moeten bijeen-geroepen worden ;
2. de religie-plakkaten moeten verzacht worden.

Vanaf dat ogenblik geraakt de politieke en religieuze evolutie in een stroomversnelling die tot de uitbarsting van de Beeldenstorm leidt. Filips II zendt een Spaanse troepenmacht o.l.v. de hertog van Alva. Egmont en Hoorn worden zoals vele anderen terechtgesteld en er wordt een zware belasting geheven. Oranje is naar Dillenburg uitgeweken. Daar bereidt hij de gewapende opstand voor. De Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) die er het gevolg van is, zal de Nederlanden in tweeën verdelen. Oranje zal nu proberen de Nederlanden van het Spaans-katholieke juk te bevrijden, aanvankelijk zonder het tot een breuk met Filips II te laten komen. Die stap zal hij pas later zetten, daartoe gedwongen door de onverzoenlijke houding van de fanatieke vorst. De krachtlijnen van de politiek van de prins kunnen als volgt samengevat worden :

1. De prins wilde dat de Nederlanden, als deel van het Spaanse koninkrijk en aanvankelijk onder het opperste gezag van de Spaanse koning, bestuurd zouden worden door de eigen inlandse adel en door de Staten-Generaal. Daarvoor beriep hij zich op de Brabantse Inkomst van 1356 die uitdrukkelijk verbood dat niet-Brabanders hoge functies bekleden, en op het Groot Privilege van 1477 waarin bepaald werd dat de Staten-Generaal en de Provinciale Staten op eigen gezag mochten bijeenkomen. Filips had dit laatste verboden. De prins verzet zich dus tegen de absolutistisch-centralistische politiek van de Spaanse monarch en pleit voor een nationale regering van edelen en volksvertegenwoordigers.
2. Inzake religieuze aangelegenheden pleit de prins voor tolerantie. Vanaf 1563 keert hij zich openlijk tegen de inquisitie vanuit de stelling dat een monarch zijn onderdanen geen konfessie kan opleggen. Zijn tolerantie druist in tegen de voor die tijd al progressieve godsdienstvrede van Augsburg (1549) die bepaalde dat de landsheer de godsdienst van zijn gewest vrij mocht kiezen. Oranje gaat nog veel verder : voor hem is iedereen vrij te geloven wat hij wil. Deze verreikende tolerantie zal hem overigens in conflict brengen met de fanatieke calvinisten, die hij in het begin zelfs veroordeelt als onruststokers. Dat de prins tenslotte voor het calvinisme moet kiezen, is te wijten aan het lot. Zijn levensvisie is tot het einde toe humanistisch en verdraagzaam gebleven.
3. Boven alles is Willem van Oranje een verdediger van de Generaliteit : de eenheid van alle Nederlandse gewesten. De eenheidsgedachte vond in de Nederlanden evenwel slechts gedeeltelijk weerklank. Het „nationalisme” was reeds in zoverre ontwikkeld dat de Brabantse Blijde Inkomst als oudste grondwet morele rechtsgeldigheid kreeg voor alle gewesten. Dat

nam evenwel niet weg dat het partikularisme in bepaalde regionale, administratieve en juridische materies nog sterk verankerd bleef. De prins heeft er aanhoudend naar gestreefd de tegenstellingen te overbruggen en de eenheid te bewerken. Steeds hield hij de provincies voor dat eendrachtige gewesten niet verslagen konden worden. Hij stelde de Generaliteit voor als een bundel pijlen, die verenigd niet konden gebroken worden, maar eens geïsoleerd, geen weerstand zouden kunnen bieden.

Een eerste stap naar deze eenheid werd gezet door de ondertekening van de Pacificatie van Gent in 1576. Met de grootste omzichtigheid werd er bij het samenstellen van de tekst van dit verdrag voor gezorgd de privileges (de tradities, voorrechten en onderlinge afspraken) van de gewesten — de basis van het partikularisme — niet te schenden. Toch werd door menigeen het streven van de prins te extravagant bevonden : het was immers iets nieuws en het was alleszins naar de smaak van vele edelen te democratisch. De Waalse gewesten, waar de adel nog zeer machtig was en de katholieke godsdienst nog bijna ongeschonden bleef, vonden het streven van de Dietse gewesten al te democratisch. In 1579 vormden zij de Unie van Atrecht. De door Alexander Farnèse omgekochte Waalse edelen bevestigden hun trouw aan koning en kerk. Zij sleepten een deel van Brabant en Artois met zich mee. Daardoor wisten zij weer tweespalt te brengen in de Nederlanden, want de Unie van Utrecht van hetzelfde jaar was enkel een verzwakt bondgenootschap tussen de overige gewesten. Het partikularisme had het van Oranjes eenheidsstreven gehaald en zou tot de definitieve scheiding van Noord en Zuid leiden.

De buitenlandse politiek van Willem van Oranje

Men mag dus alleszins besluiten dat naast de godsdienstige verscheidenheid en onverdraagzaamheid vooral het partikularisme van de gewesten, dat tot verdeeldheid leidde, van de opstand tegen Spanje een slepend conflict heeft gemaakt dat onze eens zo bloeiende en rijke gewesten grondig heeft uitgeput.

In de steek gelaten door vele Nederlandse edelen zag de prins van Oranje zich genoodzaakt in het buitenland financiële en militaire steun te zoeken voor de opstand. Natuurlijk ging hij daarvoor aankloppen bij de vijanden van Spanje : Engeland, Frankrijk en het Duitse Rijk.

Tussen 1566 en 1574 richt Oranje zich tot het Duitse Rijk. Het feit dat de prins zich in het Rijk vrij mocht bewegen en er ook mocht verblijven, was op zichzelf al een hulp, want de Duitse keizer compromitteerde zich daardoor ten overstaan van Filips II. Meer hulp heeft Oranje evenwel niet gekregen, behalve dan de financiële steun van zijn eigen familie. De diplomatie van de prins, die de keizer wilde laten inzien dat de Spaanse politiek gevaarlijk was

voor het Duitse rijk en die de vorsten ervan wilde overtuigen dat een nederlaag van de Nederlandse opstandelingen wel eens noodlottig kon worden voor het Duitse protestantisme, faalde.

Na 1574 richtte Oranje zich vastbesloten tot Frankrijk en Engeland. Hij bood koningin Elisabeth I de soevereiniteit over de Nederlanden aan, maar hoe aantrekkelijk dit aanbod voor de sluwe vorstin ook geweest mag zijn, zij verkoos liever niet openlijk partij te kiezen. Daardoor zag Oranje zich genoodzaakt Frankrijk om hulp te vragen. De prins zelf was arm geworden. Sommige van zijn bezittingen waren door de Spanjaarden in beslag genomen, de rest had hij moeten verpanden om soldaten en oorlogsmaterieel te kunnen betalen. Maar met zijn Franse politiek haalde de prins zich de haat van een aantal gewesten op de hals. De Fransen lagen immers op de loer naar een gelegenheid om de overwinningen van Keizer Karel en Filips II in St.-Quentin en Grevelingen ongedaan te maken en om „des droits anciens de la France sur la Flandre...” te laten gelden. Vlaanderen en Brabant kenden uit het verleden de annexatiedrang van Frankrijk maar al te goed en keerden zich tegen de prins. De reeds door religieuze onverdraagzaamheid en partikularistisch streven zo verdeelde Nederlanden werden thans door gebrek aan politiek inzicht en onbegrip verder versplinterd.

Dat de opstand tenslotte toch gedeeltelijk slaagde, is te danken aan het feit dat Spanje in staat van oorlog geraakte met Engeland en Frankrijk en dat het daardoor financieel bankroet was. Zoals in de natuur de mens die roofbouw pleegt, zelf tenonder gaat aan zijn daden, zo betaalde het Spaanse koninkrijk een zware tol voor de uitbuiting van de Nederlandse gewesten.

De historische betekenis van de figuur van Willem van Oranje

Prins Maurits en Prins Frederik Hendrik, de zonen van Willem van Oranje, hebben na zijn dood de vrijheid en onafhankelijkheid van de noordelijke provinciën bevochten en verkregen. Aldus werd prins Willem van Oranje de vader des vaderlands, de stichter van de moderne Nederlandse staat. Toch stijgt de betekenis van Willem van Oranje ver boven de Nederlandse grenzen uit.

Eerst en vooral was de prins een figuur die zijn tijd ver vooruit was. Zijn politiek was in de 16de eeuw haast zo modern dat ze door zijn tijdgenoten misschien moeilijk begrepen kon worden. Die politiek vertoont een streven naar de afbraak van de oude feodale structuren. De prins zag het gezag van de koning als een contract met het volk. De vorst moest zijn onderdanen dienen door te zorgen voor hun bescherming, veiligheid en welvaart. Indien hij deze verplichtingen niet nakwam, had het volk het recht tegen hem in opstand te komen. Aldus verantwoordt hij zijn opstand tegen Filips II in zijn *Apologie* en in de *Acte van Verlaetinghe*. Maar de stelling dat de on-

derdanen de vorst niet als slaven moeten dienen, terwijl de prins het volk moet dienen, omdat hij zonder onderdanen geen bestaansrecht heeft, is een staatsvisie die sterk door het calvinisme beïnvloed werd. Daarom zal deze inse democratische staatsleer slechts in de loop der eeuwen schoorvoetend aanvaard worden in conservatief-katholieke kringen.

Dat deze politieke visie van Oranje gebaseerd was op een waarachtige democratische ingesteldheid van de prins, blijkt uit zijn herhaalde pleidooien voor de functionering en de vernieuwing van de macht van de Staten-Generaal. Oranje zag de Staten-Generaal als het overheidsorgaan dat in naam van de vorst de regeringsmacht zou uitoefenen. In zijn *Apologie* lezen wij zijn verklaring over de verplichtingen die hij voelt tegenover het volk en de organen die het volk vertegenwoordigen. De prins, de stadhouder dankt zijn gezag aan het volk en hij is de Staten-Generaal verantwoording en gehoorzaamheid verschuldigd. Hieruit kan men afleiden dat Oranje reeds beschouwd kan worden als voorstander van het stelsel van de parlementaire monarchie dat België en Nederland thans kennen !

Bovendien was Willem van Oranje een nationalist avant la lettre ! Reeds in de 16de eeuw bepleitte hij de volksverbondenheid en de eendracht van de Nederlandse gewesten en bond hij de strijd aan met het partikularisme. De generaliteit was in wezen iets nieuws, maar toch is zij de logische voortzetting van de politiek van de Bourgondische hertogen in de 15de eeuw en van Karel V in de 16de eeuw. Maar de godsdienstige onverdraagzaamheid treedt in de tweede helft van de 16de eeuw als spelbreker op : ze versterkt het partikularisme door politiek met godsdienst te verbinden. Het religieuze fanatisme heeft de vorming van één Nederlandse natie verhinderd.

Willem van Oranje en de Nederlanden nu

Dat Willem van Oranje in Vlaanderen of België een „staatkundig wat moeilijke figuur” zou zijn, lijkt me dus geenszins gerechtvaardigd. Dat hij in onze geschiedenisboekjes als een randfiguur wordt behandeld om plaats in te ruimen voor de katholiek gebleven maar desondanks onthoofde graven van Egmont en Hoorn, is een verdraaiing van de feiten, die in de 19de eeuw misschien nog wel aanvaard kon worden, maar die bij de huidige stand van de historische wetenschap onduldbaar is. Dat de prins van Oranje wordt voorgesteld als een gewetenloze opportunist die zich in een hachelijk avontuur stortte om zichzelf te verrijken en de macht toe te eigenen en daarmee Vlaanderen uit de geschiedenis deed verdwijnen, lijkt ons een subjectieve voorstelling.

En wanneer we in de Nederlandse pers lezen dat onze noorderburen zich gekwetst voelen omdat in de TV-serie bleek dat Oranje het grootste gedeelte van zijn tijd doorbracht in de Zuidelijke Nederlanden, zijn we verbaasd. Dat

sommige Nederlanders niet wisten of zelfs niet konden vermoeden dat hun vader des vaderlands Frans sprak, slaat ons met verstomming. Zijn zij dan vergeten dat aan het hof van wijlen koningin Wilhelmina Frans gesproken werd en dat bij haar begrafenis in 1962 de lijkrede in het Frans uitgesproken werd.

Bovendien kan het er bij ons in Vlaanderen niet in dat een volk dat Jan Wolkers' Turks Fruit verslonden heeft en Bernard Verhoevens Keetje Tippel bekeek en keurde, we zullen verder zwijgen over Jan Cremer, Blue Movie, ineens een boze vinger opsteekt omdat op de televisie open en bloot getoond werd dat Willem van Oranje in de omgang met vrouwen geen heilige was. Hebben zij dan nooit het portret gelezen dat Jan en Annie Romein in hun Erflaters van onze Beschaving tekenden op een historisch-wetenschappelijk verantwoorde wijze? De Romeins verhalen hoe Oranje en zijn standgenoten braspertijen hielden en er bij die gelegenheden poedelnaakt bij plachten te lopen. Oranje leidde, zoals de meeste edelen van zijn tijd :

Een leven, badend in weelde en zwelgend in het genot van het ene festijn na het andere. En die feesten, het een na het ander eindigend in braspertijen, die ook de niet-geheelonthouder van tegenwoordig slechts met walging zouden vervuld hebben (Romein, 1956, 103)

Waarom zou Willem van Oranje geen mens geweest zijn als een ander, met grote kwaliteiten misschien, maar ook met fouten en gebreken, al was hij dan de vader des vaderlands.

Het zou fout zijn, deze jeugdzonden van de vader des vaderlands te verzwijgen of zelfs maar te verdoezelen.

menen de Romeins.

Want niet alleen geboren zij bij het historische beeld, maar zij zijn ons tevens een aanwijzing, van hoe groot formaat deze man geweest moet zijn, die door de omstandigheden voor de keus gesteld om of zich gewillig aan de wil zijns konings te onderwerpen of van al die rijkdom afstand te doen, dit laatste gekozen heeft, omdat hij het eerste als het verderf des volks beschouwde (...); een keuze waarvan zijn dood op tragische wijze de ernst is komen bevestigen.

Willem van Oranje blijkt dus zowel in Nederland als in Vlaanderen een voorwerp van misverstanden te zijn. Misschien wordt zijn toenaam, „vader des vaderlands”, in Nederland te strikt in 19de-eeuws nationalistische zin begrepen.

Dat achterhaalde nationalisme is er dan op zijn beurt weer voor verantwoordelijk dat de Zwijger in Vlaanderen als een historische randfiguur wordt beschouwd. Men vergeet dan allicht dat het Willem van Oranje was die de woorden uitsprak die sedert 1830 als spreuk op het Belgische rijkswapen voorkomen : Eendracht maakt macht. En dat is precies de erfenis die zowel

Vlamingen, Fransvlamingen en Walen als Nederlanders van hem hebben ontvangen. Dat onze voorouders dit erfdeel reeds voor een deel verbrast hebben, was te wijten aan hun partikularisme. Maar laten we hen niet te vlug veroordelen, want het verderfelijke particularisme is nog niet dood. Denken we maar even aan de waanzinnige concurrentieslag die tussen de havens van Rotterdam en Antwerpen gevoerd wordt om het containervervoer.

„... the Netherlands provinces are a union, not in name, title or on paper but in will, means and ability”

schreef Willem van Oranje in 1584 aan koningin Elisabeth I van Engeland. En het is pas in de politieke en economische crisistijd die wij thans doormaken, dat deze woorden hun volle betekenis krijgen.

In zijn boek *Civilisation*, dat de onvolprezen gelijknamige TV-serie van de BBC begeleidde, wees Sir Kenneth Clark erop dat kracht, energie en vitaliteit de steunberen zijn van alle beschaving en dat angst voor oorlogen en invallen fataal zijn voor die beschaving. Het is dus de hoogste tijd dat wij de boodschap van Willem van Oranje naar onze tijd toe actualiseren.

Onze schrijvers, kunstschilders, musici en intellectuelen en vooral de culturele overheden in Nederland en België zouden van Willem van Oranje kunnen leren dat het de hoogste tijd wordt om de handen in elkaar te slaan en om eendrachtig het imago van de Nederlandse cultuur naar het buitenland toe te helpen uitstralen. De partikularistische strubbelingen van de laatste tijd rond de Brakke grond, het *Woordenboek van de Nederlandse Taal*, *Spiegel der Letteren*, om maar enkele voorbeelden te noemen, zijn niet van die aard dat de goed bedoelde intenties van cultuur- en taalunieoverdragen alleen de culturele eenheid van Noord en Zuid kunnen realiseren. Er is meer nodig dan holle woordenkramerij om een consistente cultuurpolitiek te vormen.

Moge Willem van Oranje ons inspireren om te komen tot een wederzijdse propaganda van elkanders kunst- en cultuurprodukten, om te komen tot een eendrachtige vertaalpolitiek van Nederlandstalig literair werk, om te komen tot een eenvormige cultuurpropaganda in het buitenland. Pas door onze eendracht kunnen wij de uitstraling van de Nederlandse cultuur in de wereld realiseren. En in het kader van het Verenigd Europa en van het groeiend internationalisme zullen wij, willen we onze cultuur niet zien verdringen, haar moeten handhaven.

BIBLIOGRAFIE

- Ina BOUDIER-BAKKER, Willem de Zwijger 1583-1584,
(in : *4 grote Oranjes*, Amsterdam, 1953, p. 5-41)
Robert FRUIN, *Opstellen over Willem van Oranje*,
(Utrecht-Antwerpen, 1960)

- Jan en Annie ROMEIN, Willem van Oranje. De bevtijder,
(in : *Erflaters van onze beschaving*, Amsterdam, 1956/7, p. 98-123)
- Robert van ROOSBROECK, *Willem van Oranje. Droom en gestalte*,
(Hasselt, 1962)
- Robert van ROOSBROECK, *Willem van Oranje*,
(Den Haag, 1976)
- C. V. WEDGWOOD, *Willem de Zwijger*,
(Amsterdam-Brussel, 1963², 1984⁴)
- Marc REYNEBEAU, Het vaderland getrouwe,
(in : *Knack*, 18 januari 1984)
- Hans WIERENGA, Oranje inspireert nog. De orde van den Prince ontdekt ons erfgoed
opnieuw,
(in : *Vorsten*, januari 1984, p. 16)